

POLSKY NAD ČESKÝM STRUKTURALISMEM

Gierowski, Piotr. *Praski strukturalizm: Przekroje, miejsca, tożsamości*. Kraków : Wydawnictwo Scriptum, 2018, 229 s.

Joanna Derdowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach
joanna.derdowska@us.edu.pl

Přestože si polská literární věda za posledních čtyřicet let prošla v různé míře a s různou intenzitou asi všemi metodologickými obraty, které nabízela světová teorie, během poslední dekády se dá pozorovat zvýšený zájem o tradici, s níž se mnozí už nejednou rozloučili — tradici strukturalismu, a to včetně jeho českého odvětví. Ukazatelem tohoto zájmu budiž několik publikací, které se dějinám, vzájemným národním inspiracím a metodám tohoto směru v posledních letech věnovaly. V roce 2012 Nadace Akademia Humanistyczna a Institut literárního výzkumu Polské akademie věd vydal jako 92. svazek série Z dějin uměleckých forem v polské literatuře obsahlou publikaci *Strukturalizm w Europie Środkowej i Wschodniej: Wizje i rewizje*, jehož editory byli Danuta Ulicka a Włodzimierz Bolecki. Publikace položila důraz na oběh idejí, geografickou mobilitu vědců a prolínání jejich koncepcí. Mezi články reflektující český kontext patří třeba texty Jany Hoffmannové „Miroslav Červenka — badacz strukturalista, poeta, diarysta“, Teresy Dobrzyské „Czesi w Warszawie. Inspiracje oraz obszary wspólnych badań w zakresie stylistyki, wersologii i teorii tekstu“, Ondřeje Sládka „René Wellek i praska szkoła strukturalna“ či Zbigniewa Greně „Praska szkoła lingwistyczna a kultura języka“.

Nakladatelství Varšavské univerzity v roce 2017 vydalo útlý svazek *Studia semio-logiczne*, v němž polský čtenář může najít první překlad textu Jana Mukařovského „Umělecké dílo jako znak“ a „Art comme fait sémiologique“ v překladu bohemistky Anety Daszutové. Předcházela mu publikace *Záměrnosti a nezáměrnosti v umění* (2014). Tímto dvojnásobným nakladatelským počinem byly doplněny významné studie, které chyběly ve starším výběru Mukařovského studií *Wśród znaków i struktur* z roku 1970.¹

Právě v tomto prostředí vzniká a vyniká vědecká činnost Piotra Gierowskiego z Jagellonské univerzity, který se dějinami českého strukturalismu soustavně za-

1 Za zmínku zde stojí také dvě publikace, které se zaměřují spíše na ryze polský kontext. V knize Dominika Lewińskiego *Strukturalistyczna wyobraźnia metateoretyczna: O procesach paradygmatyzacji w polskiej nauce o literaturze po 1958 roku* vydané už v roce 2004 autor mimo jiné podrobuje analýze „strukturalistickou diskurzivní krajinu“ literárněvědného slovníku vypracovaného v sedmdesátých letech polskými literárními vědci holdujícími strukturalistickým tradicím. Metodologickým konceptům tří z nich, Janusze Sławińskiego, Aleksandry Okopień-Sławińskiej a Michała Głowińskiego, je pak věnována kniha Magdaleny Saganiakové *Strukturalizm: Pytania otwarte* (2016). V historicky chronologickém pojetí se o strukturalismus (mimo jiné český) zajímá také Bartosz Ryz ve své monografii *Koncepcja języka teoretycznoliterackiego strukturalistów polskich* (2013).

bývá od roku 2005, kdy, jak vzpomíná, začal pod vedením Jacka Balucha připravovat disertační práci věnovanou dílu Felixa Vodičky. Výsledkem bylo knižní vydání této práce v roce 2013 nakladatelstvím Krakovské univerzity pod titulem *Struktury historii: O czeskim projekcie dziejów literatury na tle recepcji praskiego strukturalizmu w Polsce*. Dalším plodem spolupráce obou bohemistů byl *Czesko-polski słownik terminów literackich* vydaný tamtéž v roce 2016.

V úvodu své poslední autorské publikace, *Praski strukturalizm: Przekroje, miejsca, tożsamości* (2018), která je předmětem této recenze, Gierowski uvádí, že tato kniha vznikla při příležitosti a „jaksi na okraji“ práce nad dvěma předchozími díly. Kniha se skládá z osmi článků rozdělených do čtyř částí: „Strukturalizm — narodowe imaginarium“, „Strukturalizm — kwestie terminologiczne“, „Z historii Praskiej Szkoły“ a „Kontekst polski“. Celek doplňují dva doprovodné texty označené jako texty „místo úvodu“ a „místo doslovu“ (z nichž alespoň skoro dvacetistránkový závěrečný text má povahu legitimního článku), desetistránková bibliografie, jmenný rejstřík a bibliografická poznámka. Z té poslední se čtenář dozví, v případech kterých pěti z celkem deseti textů se jedná o materiál, jež autor dříve publikoval časopisecky, ve sbornících nebo v případech jedné studie jako doslov výše zmíněného česko-polského literárně-vědného slovníku.

Pro vymezení rámce své knihy Gierowski nabízí dvojí, komplementární perspektivu — „lokální“ a „globální“. Jako lokální přijímá český pohled. Soustředí se při něm na význam strukturalismu pro českou vědu a zdejší kulturní tradici. Zavazuje se zde také probádat strukturalismus jakožto text kultury a jev, který má význam pro historické sebeutváření české identity. Druhou nabízenou perspektivou, tou „globální“, autor rozumí sledování významu českého strukturalismu na pozadí širšího, mimo jiné polského dobového kontextu a v souvislosti s ním. Chce se zde tázat po místě a cestách vývoje toho směru v rámci dějin idejí 20. století a také po jeho případné aktuálnosti a použitelnosti dnes.

První, čtenářsky nejpřitažlivější část nahlíží na strukturalismus jako na mýtus. Vědomí toho, že se jedná o směr, který měl jisté vlastnosti charakteristické pro hnutí, není nové. Při pojednávání o sémiotizaci strukturalismu Gierowski cituje například Edwarda Balcerzana, který se už v roce 1973 pozastavoval nad zvláštní intelektuální a společenskou přitažlivostí strukturalismu, a dokonce jeho „legendou“ (s. 14). Také autorova volba dát článkům tituly „Czeski sen o strukturalizmie I“ a „Czeski sen o strukturalizmie II“ zde není bezvýznamná. Macurovským gestem totiž obrací nástroje vypracované sémiotikou na samotný strukturalismus: zaprvé jako na materiál a text české/československé kultury, jež situuje do tradice obrozeneckého narativu, a zadruhé jako na jev, který patří širší, moderní evropské kultuře a spolupodílí se na jejích mýtech. Polského bohemistu zajímá význam ideologických složek osvícenského dědictví v českém obrozeneckém narativu, do něhož umístil i některé rozměry strukturalistické tradice, zejména její úsilí o zavedení holistického, syntetického přístupu ve vědách nebo místy až vojenskou rétorikou Romana Jakobsona (viz citace z textu *O předpokladech pražské lingvistické školy*: „mobilizace mladých sil české lingvistiky“, „bojová organizace s jednotným programem“, s. 41). Tyto tendence, které Gierowski nazývá „autoritářským universalismem“, pražský strukturalismus sdílel mimo jiné s dobovou avantgardou. Proměnlivé hodnocení toho, co bylo české, evropské a německé, vedlo podle autora k inkluzi vnějších vlivů a atribut „rodilého“

jim byl přiřazen podle Macurovy popsání principu negace a ztotožnění (pojednání o těchto dichotomiích pokračuje také v závěrečné části druhé kapitoly). Od toho je následně odvozen závěr (výmluvně ilustrován citací z Lubomíra Doležela o „dezercích“ ze strukturalistických řád a údajně vnitřní „imunitě [členů Pražského kroužku pobývajících v emigraci] vůči ideologiím“) přesahující do současnosti: „Zatímco Evropa, která vcházela do nové post-reality, v šedesátých a sedmdesátých letech bez výčitek opustila strukturalismus pro nové módy, pro Čechy se takový akt stále zdá příliš obtížný — má totiž rozměr zrady vlastního „já“ a zapření vlastní identity“ (s. 42).

Druhá kapitola této části posouvá pojednání do období po druhé světové válce a roce 1948, aby prezentovala soupeření strukturalismu s marxismem o mýtotočnou přívlastky vědecké revolučnosti, ideové mladistvosti a síly zakladatelského gesta. Autor zde poukazuje, jak se s ním marxistická teorie snažila vypořádat na mytické a kvazináboženské rovině na příkladu Mukařovského neslavné kritiky strukturalismu a dalších snah o potlačení tohoto vědeckého směru. Vysvětluje také kulturní podmínky, díky nimž se strukturalismus pro mnohé stal intelektuálním útočištěm v politicky nepřívznivém období, a pozastavuje se nad paradoxem situace, v níž směr, který si u své podstaty nárokoval neutralitu a objektivismus, měl význam ideologicky značně příznakového a praktikovat ho znamenalo politickou deklaraci. Zároveň konfrontuje tento fakt s dobovými představami o strukturalismu v západní Evropě, kde mu byl naopak vyčítán „hermetismus, utopistická autonomie, přílišná ortodoxie a dogmatismus, nebo dokonce totalitní sklony“ (s. 56). Díky otázkám, které takováto macurovsko-barthesovská mytologie aplikovaná bezprostředně na ontologické základy strukturalismu v českém prostředí otvírá, se zdá až nečekaně svěží, a to nejen pro publikaci prezentující tuto problematiku a metodologický přístup zahraničnímu čtenáři.

V další části polský bohemista přihlíží ke vztahu pražského strukturalismu k otázkám dynamiky, procesu vývoje a bergsonovské filosofie, v nichž spatřuje styčné body s poststrukturalismem a jeden z možných důvodů pro dlouhou životnost českého vědeckého směru. Analytickou část knihy autor věnuje také terminologickému systému a jeho politice v Pražské škole. V historicky zaměřené části publikace dále pojednávají dvě kapitoly o dějinách českého strukturalismu („Prascy strukturalistiści na emigraci“, „Praska szkoła w światcie korespondencji“) a dvě další jsou zaměřeny na přítomnost polských autorů ve *Slově a slovesnosti* ve třicátých letech a na recepci českého strukturalismu v Polsku „od začátku k dnešku“. Podobně jako ve své předchozí knize *Struktury historii* Gierowski zde sleduje paralelní a prolínavý vývoj idejí v české a polské národní strukturalistické tradici s poukazem na to, jak se některé analogické teoretické přístupy rozvíjely nezávisle na sobě, souběžně a suverénně. Za připomenutí zde stojí zejména zájem o studie Kazimierza Wóycického z druhého desetiletí 20. století, které stojí u zrodu polského strukturalistického uvažování, a také o pozdější estetickou koncepci *Czyste Formy* Stanisława Ignacyho Witkiewicze a na polemiky Karola Irzykowského, jež na ni navazovaly. Autor se dále zabývá historickou recepcí myšlenek pražského kroužku v předválečné Poznani a Vilniusu a především v poválečné Varšavě. Na základě svědomitého výzkumu časopisecky a knižně publikovaných textů, konferenčních příspěvků, korespondence dokumentující osobní kontakty a institucionálního zázemí pestře prezentuje historické propojení české a polské strukturalisticky orientované literární vědy, cesty idejí a směry jejich vzájemných inspirací.

Knihy Piotra Gierowského *Praski strukturalizm: Przekroje, miejsca, tożsamości* nezapře jistou mozaikovitost. Je to však mozaikovitost přiznaná, a to jak v paratextech, které uvádějí mnohost zdrojů a jistý časový rozestup mezi vznikem jednotlivých částí knihy, tak v samotném titulu publikace („průřezy, místa, identity“). Zatímco právě taková nesourodost vývodů byla snad jednou z mála výhrad recenzentů, jimž čelila první autorova kniha *Struktury historii* (Magdalena Rembowska-Płuciennik v recenzi shrnula své námitky ve formulaci: „řádny na úrovni jednotlivých částí a nesouvislý na úrovni koncepce“), v případě druhé publikace krakovského bohemisty by už taková kritika neobstála. Samotná publikace je sice autorem skromně uvedena pouze jako doplňující výběr studií vzniklých kdesi mimochodem při jiné práci, ve výsledku se však jedná o doplněk velice přínosný, který pouze potvrzuje, že Gierowského soustavné badatelské úsilí je řádný vědecký počín, který v neposlední řadě pobízí k dalším komparatistickým pracím.